

Bişkek'te bir Kırgız Opera: Alimbek ile Kurmancan

ÖMER EĞECİOĞLU
Müzik Tarihinden

Kırgızistan'ın başkenti Bişkek, Orta Asya'daki Tian Şan sıradağlarının (Tanrı Dağları) kuzey eteklerinde çok yakınında yer alır. Bugün Sovyet dönemi binaları ve anıtlarının yanı sıra çok sayıda yeşil alan, park ve bahçeyle donanmış olan Bişkek, 1926'ya kadar *Pişpek* olarak biliniyordu. 1926'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi şehrin adını Bolşevik askeri lider Mikhail Frunze'yi (1885-1925) onurlandırmak üzere *Frunze* yaptı. Sovyetlerin yıkılmasının ardından 31 Ağustos 1991 günü bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti kurulur kurulmaz Kırgız parlamentosu başkentini adını *Bişkek* olarak değiştirdi. Bu isim hem ses olarak eski adı Pişpek'e yakın, hem de Kırgızca'da anlamı olan bir kelime (yayık sopası demek oluyor). 2025 itibarıyla nüfusu 8 milyona yakın ülkenin bu canlı başkentinde bir milyondan fazla insan yaşıyor.

Bişkek'in en önemli kültür anıtlarının başında Devlet Güzel Sanatlar Müzesi ve antik Yunan tarzı sütunlarıyla şehir merkezinde yükselen Kırgız Devlet Opera ve Bale Tiyatrosu yer alıyor.

Bişkek A. Maldybayev Kırgız Ulusal Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu (Foto: Ömer Eğecioğlu).

4 Mayıs 2025 tarihinde Opera ve Bale Tiyatrosunda "*Alimbek Menen Kurmanzhan*" (Alimbek ile Kurmancan) başlıklı bir Kırgız operanın, belki de daha doğru tabiriyle müzikal oyunun prömiyeri yapıldı. Kırgızların ulusal kahramanı kadın kumandan **Kurmancan Datka** ve eşi **Alimbek**'i konu alan bu kısa eserin librettosu Kırgızların kadın şairi Bubaisha Arstanbekova'ya ait. Operanın müziği ise Kırgız Cumhuriyeti Halk Sanatçısı **Satylgan Osmonov** tarafından bestelenmiş. Operanın prömiyerinden birkaç gün sonra 9 Mayıs 2025 akşamı, bu eseri izleme şansına kavuştum.

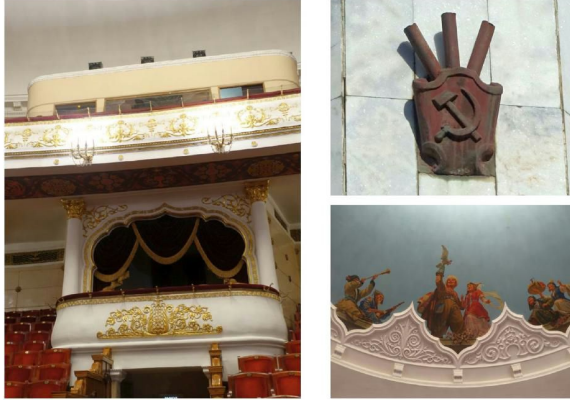
Bişkek Operası

Kırgız Devlet Opera ve Bale Tiyatrosu, ülkenin kültürel manzarasında önemli bir yere sahiptir. Kurumun ilk adımları 1926 tarihinde atıldı. 1930'da kurulan tiyatro, Kırgızistan'daki ilk Avrupa tarzı tiyatro kurumuydu. Sovyetlerin sanata verdikleri öneme

paralel olarak bu kurum, bölgede opera ve balenin halka tanıtımında önemli bir rol oynadı. 1937 yılında gösterilen ilk müzikal drama Vladimir Vlasov ve Vladimir Fere'nin bestelediği "Altyn Kyz" (Altın Kız) adlı eser oldu.

Tiyatronun adı ise zamanla birçok değişime uğradı. 1942'de Vladimir Lenin'e saygı ifadesi olarak *V. I. Lenin Kırgız Devlet Opera ve Bale Tiyatrosu* olarak adlandırıldı. 1959'da müzikal tiyatro Kırgızistan'da akademik bir statüye layık görüldü. 1978'de ise Kırgızistan klasik müziğinin öncüsü sayılan Kırgız besteci **Abdylas Maldybayev**'i (1906-1978) onurlandırmak amacıyla *Abdylas Maldybayev Kırgız Ulusal Opera ve Bale Tiyatrosu* adını aldı. 2000 yılından bu yana opera ulusal bir kurum sıfatıyla *Kırgız Ulusal Tiyatrosu*'na dönüştü. Günlük konuşma dilinde ise *Opera ve Bale Tiyatrosu* veya *Bişkek Operası* terimleri kullanılıyor.

L. Laburenko ve P. Ivanov adlı iki mimar tarafından tasarlanıp 1955'te bitirilen ve Bişkek Operası'na ev sahipliği yapan gösterişli yapı, Bişkek şehir merkezindeki Abdrahmanov Caddesi'nde, Devlet Güzel Sanatlar Müzesi'nin karşısında ve Hyatt-Regency Hotel'in yanında günümüzdeki yerini buldu. Tiyatronun mimarisi Antik Yunan klasik tarzının gerçek bir örneğini oluşturuyor. Büyük bir sütun dizisi ile dekore edilen ön cephede tiyatronun yapıldığı zamanı yansıtan Sovyet orak çekiç amblemlerini de görmek mümkün. Çatıda klasik çağın ilham perilerinin heykelleri yükseliyor.

A. Maldybayev Kırgız Ulusal Akademik Opera ve Bale Tiyatrosunda sahneden arkaya bakış; tavan süslemeleri; giriş cephesi sütunlarındaki orak çekiç kabartmaları (Foto: Ömer Eğecioğlu).

Tarihi boyunca bu mekânda birçoğu ikonik klasikler haline gelen çok sayıda opera ve bale sahnelendi. Sovyet döneminde *Kuşu Gölü*, *Eugene Onegin*, *La Traviata*, *Don Carlos*, *Prens Igor*, *La Boheme*, *Faust* ve *Maça Kızı* gibi ünlü eserler programlarda yer aldı. Kırgızistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra da bu sevilen klasiklerin sahnelenmesine devam edildi.

Alimbek ile Kurmancan

4 Mayıs 2025'te Bişkek'in A. Maldybayev Ulusal Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu sahnesinde, Kırgızistan tarihinin seçkin şahsiyetlerine adanmış bir tarihi müzikal oyunun prömiyeri yapıldı.

Drama, Kırgız halkının kaderi üzerinde silinmez bir iz bırakan ünlü kadın kahraman Kurmancan Datka ve eşi Alimbek'in yaşamları üzerine kurulmuş. Kurmancan Datka'nın kahramanlık öyküsü lirik çizgilerle birleştirilmiş.

Librettosu şair **Bubaisha Arstanbekova** tarafından yazılmış olan bu eserin müziği Kırgız Cumhuriyeti Halk Sanatçısı Satılğan Osmonov'a aitti. Puccini'yi anımsatan lirik arylar ve Türk kulağına yabancı gelmeyen folk öğeleri taşıyan dans sahneleri, bestecinin ne kadar usta olduğunu açıkça ortaya koydu. Sözler Kırgızca ve çevirisiz olduğu için öykünün akışını performans öncesi öğrenmek gerekti.

Ortada tekerlekli sandalyede besteci Satılgan Osmonov "Alimbek ile Kurmancan" da yer alan sanatçılar ve operanın yaratıcı kadrosuyla (Foto: Bişkek A. Maldybayev Kirgiz Ulusal Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu).

İki perde ve yedi sahnelik "Alimbek ile Kurmancan" da Kurmancan Datka'nın gençliğini ve yaşlılığını sırasıyla Kirgiz Cumhuriyeti Sanatçıları **Aizirek Momunova** ve **Baktygul Bokoeva** seslendirdi. Orkestra şefi yine Kirgiz Cumhuriyeti Sanatçısı **Nurmatbek Polotov**'du.

9 Mayıs 2025 tarihinde Bişkek Opera'da "Alimbek ile Kurmancan"ın gösteriminde izleyiciler arasında yer alan bir Kirgiz çifti (Foto: Ömer Eğecioğlu).

Alai (Alay) Kraliçesi Kurmancan Datka

Kurmancan Datka (1811–1907), Alay Kırgızlarının efsanevi kadın lideriydi. 1811 yılında Kırgızistan'ın Oş kenti yakınlarında doğdu. Genç yaşta, istemeyerek evlendirildiği ilk eşinden birkaç ay içinde kaçarak ayrıldı. Hayatının akışı, komutan Alimbek Datka (Kırgızcada "Datka", lider veya general anlamına geliyor) ile evlenmesiyle yeni bir yön aldı.

Solda: Kırgızistan'ın ulusal kahramanı kadın kumandan Kurmancan Datka'nın Bişkek'teki heykeli; Sağda: Kırgızistan'ın 50 Som değerindeki banknotunda yer alan portresi (Foto: Ömer Eğecioğlu).

Alimbek Datka, 19. yüzyıl Kırgız tarihinde "Alay Aslanı" olarak bilinen önemli bir liderdi. Orta Asya'nın önemli değişim ve kargaşa döneminde, Kırgız halkının kültürel ve siyasi bağımsızlığını korumada kilit bir rol oynadı.

Özbeklerle birlikte Kokand Hanlığı'nı oluşturan Kırgızlar, 19. Yüzyılın ortasından itibaren Çarlık Rusya'nın saldırısına karşı durmuşlardı. Ruslara direnen Alimbek Datka'nın vefatından sonra, Kurmancan Datka Kırgızların lideri oldu ve Çarlık Rusya'ya karşı gelmeye devam etti.

Orta Asya'daki Kokand Hanlığı'nı işgal eden Rusların fethetmekte zorlandıkları bölgelerden biri, Kurmancan Datka'nın liderliğindeki Güney Kırgızistan'daki Alay Vadisi'ydi. Yapılan savaşta Ruslara esir düşen Kırgız lider Kurmancan Datka, her şeye rağmen işgal kuvvetleri komutanını kendi köyüne gelmeye razı etmiş; burada Çarlık Rusyası ile bir anlaşma imzalamayı başarmış ve Kırgız halkını üstün Rus kuvvetleri tarafından yok edilmekten kurtarmıştır.

Yapılan anlaşma uyarınca Rus idaresi, Kırgız halkının geleneksel yaşam tarzına müdahale etmeyecek; Kırgızlar da iç işlerinde bağımsız kalmak kaydıyla Rus egemenliğini kabul edeceklerdi. Dönemin şartları göz önüne alındığında, bu uzlaşma ulaşılabilecek en uygun çözüm olarak değerlendiriliyordu.

Kurmancan Datka, yapılan protokol doğrultusunda Kırgız halkı üzerinde otuz yıl süren bir liderlik üstlendi. Hayatının en büyük trajedilerinden biri ise, kaçakçılık suçuyla hüküm giyen öz oğlunun idamında hazır bulunmak zorunda kalmasıydı. 1907 yılında, 96 yaşında hayatını kaybetti.

Uzun yaşamı boyunca Kırgız kabilelerini Çin, Rusya ve diğer Orta Asya güçlerine karşı birleştirdi. Rus Çarı, Buhara Emiri ve Kokand Hanı tarafından tanınan ilk kadın lider oldu.

Kırgızistan'ın 1991'de kazandığı bağımsızlıktan sonra ve 2011'deki doğumunun iki yüzüncü yıldönümünden bu yana, yalnızca bir Datka olarak değil; aynı zamanda "Alay Kraliçesi", "Güney Kraliçesi" ve hepsinden önemlisi "Kırgız ulusunun anası" olarak da hatırlanıyor.

Kırgız besteci Satılğan Osmonov

Satılğan (Satılğan) Osmonov hakkında Türkçe kaynak bulmak kolay değil ama Kırgız Cumhuriyeti bestecilerinin kataloglandığı bir internet sitesinde A. G. Kuznetsov'un besteci üzerine yazdıkları, dijital çeviri motorlarının yardımıyla sanatçının yaşamı ve eserleri hakkında bir fikir sahibi olmamızı sağlıyor.

Özetle, Satılğan Osmonov 1938 yılında Kırgızistan'ın Çuy Vadisi'nde bir köyde doğdu. İki yaşında annesini kaybetti. Birkaç yıl sonra babası cephede öldü. Dedesi tarafından büyütülen gencin kulaktan çalmayı öğrendiği ilk enstrüman dombraydı (Kazakların kullandığı iki telli çalgı). Daha sonra 1958'de Bişkek'te Kırgız besteci Mukasha Abdraev ile çalışmaya başladı, bir dizi şarkı, romans,ve enstrümantal minyatür yazdı.

"Alymbek Menen Kurmanzhan" operasının librettisti Kirgiz şair Bubaisha Arstanbekova ve bestecisi Satılğan Osmonov.

Osmonov, daha sonra Taşkent Konservatuarı'na girdi. Bu yıllarda senfoni orkestrası için bir süit, keman konçertosu, Kırgız şiiirleri üzerine bir romans dizisi, keman ve piyano için sonat, koro için eserler ve şarkılar besteledi. Konservatuvardan mezun olduktan sonra Kırgız Devlet Sanat Enstitüsü'nde öğretmen olarak çalıştı; yaylı çalgılar orkestrası için serenat, ses için konçerto (1971), çello konçertosu (1973) ve "Ak-Meer" (Akdeniz) (1974) adlı senfonisini besteledi. Büyük formdaki eserlerin yanı sıra çeşitli müzik aletleri, oda toplulukları için de besteler yaptı.

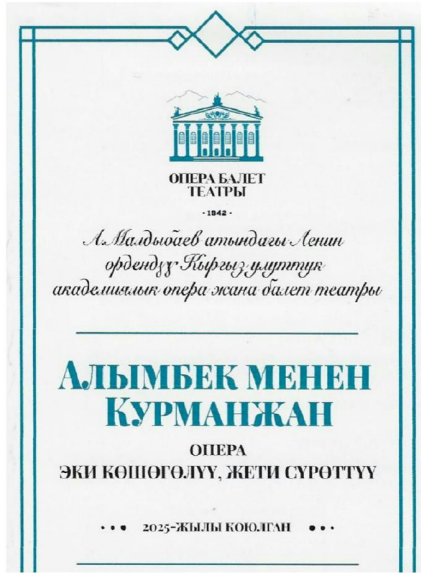

Bişkek Opera'da 9 Mayıs 2025 akşamı gösterilen "Alimbek ile Kurmancan"dan bir sahne (Foto: Ömer Eğecioğlu).

Daha sonraki eserleri arasında keman ve orkestra için ikinci konçertosu (1984), Üçlü (1984), koro için eserler, şarkılar, "Kycha" ve "Sepil" (Kale) başlıklı operaları yer almaktadır.

Besteci doğrudan folklor temalarını kullanmasa da müziği liriktir ve belirgin bir ulusal tat taşır. Eserleri çoğu zaman drama, kahramanlık, destansı duygulara dayanır.

1979'da Osmonov, Kırgızistan Besteciler Birliği yönetim kurulu üyeliğine seçildi; daha sonra birliğin yönetici sekreterliğini ve başkanlık görevini yaptı. 2000 yılında 11. yüzyıl Orta Asya Türk şairi, devlet adamı, vezir ve filozof Jusup Balasagun'u konu alan bir opera besteledi. Ardından "Ukun" başlıklı senfonisini yazdı ve 25 romanstan oluşan bir vokal minyatürler dizisi besteledi.

İki perde ve yedi sahnelik "Alimbek ile Kurmancan"ın program kapağı.

2008 yılında Bişkek'te 70. yaşını kutlamak üzere sanatçının eserlerinden oluşan büyük bir konser düzenlendi. Uluslararası A. Malybayeva Ödülü (1990) ve Kırgız Cumhuriyeti M. Abdraev Ödülü'nün (2007) sahibi olan Osmonov, 2019'dan bu yana Kırgız Cumhuriyeti Halk Sanatçısı ünvanını taşımaktadır.

"Kurmancan Datka: Dağların Kraliçesi"

"Alay Kraliçesi"nin yaşamı ile ilgili yapılan bir de Kırgız filmi var. 2014 yılında vizyona giren "Kurmancan Datka: Dağların Kraliçesi"nin yönetmenliğini **Sadık Şer-Niyaz** yapmış. Başrolde, Kurmancan Datka'nın gençlik yıllarını canlandıran Elina Abai Kızı yer alıyor. Filmde Kurmancan'ı, farklı yaş dönemlerinde dört ayrı aktris canlandırmaktadır.

Dağların Kraliçesi Kırgızistan'da gişe rekorları kırarak bugüne kadar en yüksek hasılat elde eden Kırgız filmi oldu. Yaklaşık 1,5 milyon dolarlık bütçesiyle, ülke sinema tarihinde

şimdiye dek çekilmiş en pahalı yapım sayılıyor. Ayrıca, önemli ölçüde devlet sanat desteği alan ilk film olarak dikkat çekiyor.

"*Alimbek ile Kurmancan*" müzikal oyunu *Dağların Kraliçesi* filmi kadar popüler bir eser olur mu tahmin etmek zor. Ancak Kırgız halkının tarihine altın harflerle yazılmış bir kadın kahramanı renkli ve coşkulu bir şekilde izleyicilere sunduğu muhakkak.

♪♪

Ömer Eğecioğlu

Santa Barbara, CA, ABD

omer@cs.ucsb.edu